

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПРАВ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ **CONSTITUTIONAL AND LEGAL CONTENT OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY OF WOMEN AND MEN**

Деметрадзе Т.Р.,
*здобувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розкрито конституційно-правовий зміст принципу рівності прав жінки та чоловіка. Визначено нормативне закріплення зазначеного принципу в законодавстві України. Автором зроблено висновок, що конституційно-правовий зміст принципу рівності прав жінки та чоловіка є сукупністю базових ідей та положень, що відображають усталені погляди на права жінки й чоловіка, їх сутність, розкривають змістовні характеристики, фіксують правові цінності; є загальноприйнятими вимогами, вираженими в узагальненій формі й адресованими всім суб'єктам права.

Ключові слова: принцип рівності, гендерна рівність, права чоловіка та жінки, державна політика України.

В статье раскрыто конституционно-правовой смысл принципа равенства прав женщины и мужчины. Определено нормативное закрепление указанного принципа в законодательстве Украины. Автором сделан вывод, что конституционно-правовое содержание принципа равенства прав женщины и мужчины является совокупностью базовых идей и положений, отражающих устоявшиеся взгляды на права женщины и мужчины, их сущность, раскрывают содержательные характеристики, фиксируют правовые ценности; являются общепринятыми требованиями, выраженными в обобщенной форме и адресованными всем субъектам права.

Ключевые слова: принцип равенства, гендерное равенство, права мужчин и женщины, государственная политика Украины.

The article revealed constitutional and legal meaning of the principle of equal rights of men and women. Defined standard fastening of this principle in the legislation of Ukraine. The authors concluded that the constitutional and legal content of the principle of equal rights of men and women is a set of basic ideas and positions, reflecting the established views on the rights of women and men, their essence reveal the substantial characteristics, fixed legal value; are common requirements expressed in a generalized form and addressed to all subjects of law.

Key words: principle of equality, gender equality, rights of men and women, state policy of Ukraine.

Сьогодні перед Україною постає завдання збереження та відтворення основних загальнолюдських цінностей, зокрема дотримання прав людини. На IV Всесвітньому форумі українців экс-Президент України В. Ющенко зазначив, що гендерна рівність є складовою загального принципу рівності як основи демократичного устрою держави та суспільства. Цей принцип виключає дискримінацію за будь-якою ознакою (раса, колір шкіри, релігія, соціальний статус) [1, с. 502]. Зазначимо, що забезпечення сприятливих умов для забезпечення рівності прав жінок і чоловіків є важливим напрямом державної політики України.

Зміст принципу рівноправності чоловіка та жінки може бути визначено через декілька основних елементів:

1) права людини як універсальний стандарт політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав і свобод для жінок та чоловіків. Зазначені стандарти закріплено в Конституції України, у міжнародних актах і підлягають безумовному здійсненню. Стандарти

рівності фактично є обов'язковими для держав, які ратифікували міжнародно-правові акти та визнають права людини основоположним принципом політики;

2) права людини як права жінок – особлива група прав людини, вона містить у собі генеральну ідею забезпечення прав людини як прав жінок. Визнання цих прав пов'язано з порушенням рівності, його ідеології та практики реалізації в повсякденному житті. Витоком порушення рівності як принципу конституції виступає дискримінація. Це явище є антиправовим, воно руйнує ідеї справедливості, демократії, веде до порушення прав жінок.

3) права, свободи, обов'язки, відповідальність – це основні елементи конституційного праворозуміння. Зазначені елементи дуже показові. Вони є мірилом, виміром стандарту рівності в Основному Законі, а також поточно-му законодавстві.

4) рівні можливості – основний елемент гендерної (і не тільки гендерної – Т. Д.) рівності. Він відображає

адекватність, ступінь реалізації та ступінь гарантованості стандарту рівності, який міститься в конституції та законодавстві. І знову мова йде не тільки про юридичну рівноправність, але й про фактичну рівність.

Таким чином, ці чотири параметри конкретні й на змістовному рівні можуть допомогти в осмисленні конституційного принципу рівності в його гендерному вимірі.

Конструкція гендерної рівності, на думку Ю. Акімової, розкривається через категорію прав людини як універсального стандарту рівності. Права людини відображають загальний та універсальний стандарт, який єдиний для двох статей – досягнення в цивілізації та культурі суспільства. Воно знаходить свій вияв у єдиних конституційних нормативах, що закріплюють рівність політичних, громадянських, соціальних, економічних і культурних прав і свобод жінок та чоловіків [2, с. 49].

У процесі розвитку положень про правовий статус особи, закріплених у Декларації незалежності США та французькій Декларації прав людини і громадянина (XVIII ст.), інститут прав і свобод став «центральною у конституційному праві» й «серцевиною конституційного ладу» [3, с. 164].

На думку французького дослідника М. Ажі, для того, щоб забезпечити гідність особи, необхідно відкрито сповідувати релігію «прав людини», яка, будучи реалістичною утопією, дає людям можливість жити [4, с. 108]. Головне, за твердженням вченого, полягає в тому, щоб кожна людина знайшла сенс життя, віру у власну значимість, мобілізувала самосвідомість для того, щоб почати діяти [4, с. 109].

І якщо це висловлення в цілому відповідає тенденціям, визнаним і пануючим у сучасному світі, то в розумінні прав людини намічені й протилежні напрями. Так, С. Рогожин відзначає, що «тоталітарна сутність прав людини виявляється в споконвічній твердій заданості рамок ліберальної свідомості та самосвідомості особи. Правозахисна ідеологія найчастіше припускає, що людина просто зобов'язана здійснити свої права за будь-яких обставин, бажаче вона цього чи ні» [5, с. 35]. Свою думку дослідник розвиває в такий спосіб: «Права людини – це продукт звироднілої західної соціологічної і філософської думки, привабливий своїм примітивізмом, формалізмом, еkleктичністю і політичною утилітарністю, являє собою офіційну ідеологію об'єднаної Європи і супроводжується «поверненням поліцейської держави з його надмірною опікою над особистістю і турботою про її належну поведінку» [5, с. 36].

Є й інші судження негативного характеру щодо категорії прав людини, зокрема, у зв'язку з обговоренням проблеми гуманітарної інтервенції – застосування сили в ім'я гуманних цілей для захисту прав людини та прав меншин [3, с. 144]. Відзначається, що «насильство спрямоване не стільки на захист людських життів, скільки на захист людського права на життя, що здається більш значимим, ніж саме життя» [6, с. 37]. З іншого боку, нині все чіткіше відчувається прагнення окремих держав використовувати тему прав і свобод людини як важіль тиску й інструмента зведення «особистих рахунків». Л. Воеводін вважає, що «права людини дійсно можуть бути не роз'єднуючим, а об'єднуючим фактором у міжнародних відносинах, але лише за умови суворого дотримання їх учасниками принципів суверенної рівності, заборони застосування сили, поваги територіальної цілісності, а також інших принципів міжнародного права» [7, с. 7].

¹ Стаття 38 Конституції України: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування».

² Водночас Верховна Рада України 8-го скликання має найбільше жінок-народних депутатів за всю історію незалежної України. Такі висновки наводить Комітет виборців, проаналізувавши результати виборчих кампаній. Цього року до парламенту обрано 47 жінок, або 11,1% загального складу. Натомість у Верховній Раді України попереднього скликання було 9,9% жінок (44 особи), а у Верховній Раді України першого скликання – лише 2,3% (11 осіб). У цьому плані можна сказати, що український парламент стає більш збалансованим.

Однак права людини є, на наш погляд, цілком вдалою юридичною конструкцією, що базується на визнанні людини вищою соціальною цінністю та є проявом самообмеження державної влади, що захищає автономію індивіда.

Розділ 2 Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» закріпив загально-визнані норми-станданти, які відповідають нормам міжнародного права. *Factum notorium* – ці норми цілком відображають ідеї ліберальної доктрини прав людини, яка базується на принципах свободи та рівності. Вони наповнені конкретною мірою свободи особистості – людини – громадянина – громадянки – чоловіки – жінки. Вони безпосередньо пов'язані з ідеєю правової держави, у якій права людини мають першочергове значення.

Права людини багатогранні. Серед усіх прав особливо виділяються політичні права. Одне з основних політичних прав – право обирати та право бути обраним (обраною). Ці конституційні права уособлюють демократичний інститут формування влади як основного інституту держави. У 1887 році Федеральний суд Швейцарії встановив, що з погляду конституції допустимим є виняток для жінок щодо можливості займатися адвокатською професією. Це обґрунтовувалося тим, що особи без активного громадянського права не можуть бути придатними до здійснення професії, яка знаходиться так близько від державної влади. У 1923 році суд скасував це положення [8, с. 85].

Слід відзначити, що політичні права, закріплені в Конституції України, не мають гендерної асиметрії. Вони чітко відображають доктрину політичного рівноправ'я жінок і чоловіків. Це вже конституційний стандарт-норма, він загально-визнаний і не викликає сумнівів, незаперечний і цілком відповідає усталеним у суспільстві уявленням про право й можливість для обох статей обирати та бути обраними. Він повністю відповідає універсальним міжнародним стандартам у цій сфері [9, с. 22].

Стаття 38 Конституції України¹ цілком відповідає ст. 25 Пакту про громадянські та політичні права: «Кожен громадянин повинен мати без якої б то не було дискримінації, згаданої в ст. 2 (Пакту), і без необґрунтованих обмежень право і можливість: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; б) голосувати та бути обраним на справжніх періодичних виборах, що проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують вільне волевиявлення виборців; в) допускатися у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби» [10, с. 23].

Відзначимо, що конституційне право обирати закріплено як в Основному Законі країни, так і в чинному законодавстві. Вона реалізується на практиці й не має гендерної асиметрії. При цьому право бути обраною суспільство розділяє лише на юридико-нормативному рівні. Проте під час виборів суспільство піддає сумніву це право.

Підтвердженням цьому є останні вибори депутатів до Верховної Ради України: 11,1% голосів було віддано жінкам, які балотувалися в народні депутати². Як правильно відзначає Ю. Акімова, вибори – показник адаптивності конституційного принципу рівності, а також того, як визнає його суспільство [2, с. 52].

Право (конституційне) бути обраною в реальній політичній практиці фактично заперечується. Воно з великими труднощами реалізується в реальних політичних відносинах, відступаючи в ході виборів перед стереотипом причетності до влади лише чоловіків. Таким чином, *prima facie*,

³ Цікаво, що, незважаючи на те, що жінки становлять 54% населення й більшість виборців в Україні, їхнє представництво в парламенті та й в інших органах влади й надалі залишається досить низьким. Хоча ще в 2000 році Україна приєдналася до Цілей розвитку тисячоліття ООН, взявши зобов'язання забезпечити до 2015 року не менше 30% жінок у представницьких органах влади. В Україні були спроби на законодавчому рівні внести квоти на представництво жінок у виборчих списках, але чоловічі лобі цього не допустило.

стандарт, закріплений Конституцією України 1996 року, на практиці відторгається суспільством, яке в цілому не заперечує ідеологію рівності³.

Отже, як бачимо, на рівні практичної реалізації конституційних норм, реальної практики правозастосування ознака статі має істотне значення. Вона багато в чому визначає вибір. Буденна, неправова свідомість досить часто заперечує принцип рівності жінок та чоловіків під час виборчих кампаній, роблячи його фактично неробочим. Він, на жаль, не став правовим елементом свідомості та частиною правової культури суспільства. Крім того, зазначений принцип є нелогічним із позицій старої, номенклатурної традиції, яка була штучно «прищеплена» суспільству. Як правильно відзначає С. Полєніна, така традиція розділяє тезу «чоловіки являють собою силу влади в суспільстві, а жінка підкоряється цій силі, насамперед силі влади» [11, с. 21]. Це патріархальний стандарт. Держава вже не підтримує його як стандарт старого зразка, але й не здатна його зламати. Правова практика Європейського суду з прав людини дає нам багато подібних прикладів. Цілком розділяємо висновок фахівців науково-дослідного інституту «Проблеми людини», про те, що на сьогодні є неприпустимим припущення, що заміжні жінки після народження дитини

перестають займатися своєю професійною діяльністю або продовжують працювати, але надмірно часто беруть відпустку через хворобу. Законодавець не може керуватися тим, що незаміжні жінки будуть менше піклуватися про своїх дітей, ніж заміжні. Неприпустимо також припущення, що жінки менш пристосовані до управління майном, ніж чоловіки [12, с. 45–46].

Згідно з твердженням учених Українського інституту соціальних досліджень держава як інститут, якому суспільство делегувало владу, не до кінця послідовна. Вона проголошує принцип рівності й одночасно ігнорує його, не забезпечуючи його дотримання в житті. І це за умов, коли в суспільстві ще не склалася культура поваги до принципу рівності, хоча вона й виховується на нових стандартах прав людини, один із яких являє собою стандарт поваги саме до людини в його гендерному вимірі [13, с. 88].

Таким чином, конституційно-правовий зміст принципу рівності прав жінки та чоловіка є сукупністю базових ідей та положень, що відображають усталені погляди на права жінки й чоловіка, їх сутність, розкривають змістовні характеристики, фіксують правові цінності; є загальноприйнятими вимогами, вираженими в узагальненій формі й адресованими всім суб'єктам права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ветухова І. До питання рівних прав жінок та осіб із сімейними обов'язками в трудових відносинах / І. Ветухова // Трудове право України в контексті європейської інтеграції : матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 25–27 травня 2006 р.) / за ред. проф. В.С. Венедіктова. – Х., 2006. – С. 501–504.
2. Акимов Ю. Конституционный принцип равноправия мужчины и женщины: На примере законодательства РФ и ФРГ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Ю. Акимов. – М. : РГБ, 2006. – 210 с.
3. Бондаренко А. Насилие и права человека сегодня (Можно ли защитить права человека посредством насилия?) / А. Бондаренко // Вестник Московского университета. Серия 7 «Философия». – 2002. – № 6. – С. 163–166.
4. Мчедлова Е. Основные направления исследований зарубежных ученых по правам человека / Е. Мчедлова // Вестник Московского университета. Серия 12 «Политические науки». – 2004. – № 1. – С. 107–109.
5. Рогожин С. Права человека, или идеологические манипуляции запада в России / С. Рогожин // Московский журнал международного права. – 2001. – № 1 (41).
6. Лукьянцев Г. Кто есть кто в нашей науке / Г. Лукьянцев // Московский журнал международного права. – 2001. – № 1 (41). – С. 36–39.
7. Воеводин Л. Юридический статус личности : [учеб. пособие] / Л. Воеводин. – М., 1997. – 221 с.
8. Руйе К. Швейцарский Федеральный суд и надзор за конституционностью законов / К. Руйе // Государство и право. – 1995. – № 12. – С. 84–94.
9. Авдеев М. Право на физическую свободу / М. Авдеев, Ю. Дмитриев // Государство и право. – 2005. – № 3. – С. 22–24.
10. Міжнародний білль про права людини. Виклад фактів / Харківська правозахисна група. – Х. : Фоліо, 2004. – 62 с.
11. Полєніна С. Гендерная экспертиза закона и методология ее проведения / С. Полєніна // Гендерное просвещение. – СПб., 2014. – С. 22–24.
12. Жінка в Україні: міжвідомчий науковий збірник. – К. : Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 2012. – 181 с.
13. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2002. – 121 с.
14. Моца А. Теоретико-правові засади європейської інтеграції України : [монографія] / А. Моца, Д. Белов, Ю. Бисага. – Ужгород : Ліра. – 2015. – 280 с.
15. Бисага Ю. Механізм реалізації назрілих вдосконалень державно-правової системи в Україні: загальне і особливе / Ю. Бисага, Д. Белов // Конституційна реформа: регіональний вимір : матеріали науково-практичної конференції (м. Ужгород, 26 травня 2015 року). – Ужгород : Говерла, 2015. – С. 18–20.